

Sagrario Aleman euskaltzainaren erantzuna

I. Bordaren sarrera-hitzaldiari

Idatzi gabe ezin bizi denari bi hitz

Baionako auzapeza, euskaltzainburua, euskaltzainak, agintariak, Itxaroren familiakoak, adiskideak:

Orain hilabete zenbait, Itxarok bere sarrera-hitzaldiari erantzuna eman niezaion eskatu zidalarik, kontent hartu nuen aspaldiko lagunaren gonbita. Baina esan behar dut kontent bezain lotsaturik nintzela. Itxarok ongi dakien bezala, bere eleberri anitzetako Amaia Ezpeldoi detektibearen gisan, ni ere ez naiz batere trebea hitzen lerrokatzeko lanetan. Eta hori aski ez, eta, bi idazle handiren, Miren Agur Meaberen eta Castillo Suárezen, sarrera-hitzaldi eta erantzun ederren ondoren nator Bordari erantzutera. «Luma baino errazago hartuko dun telefonoa», erran zenidan, Parisen zinenean niri igorritako zure gutun gehientsuenak erantzunik gabe gelditzen zirela eta.

Oragartarra hiruretan hogeita hamarreko hamarkadan ezagutu nuen. Oker ez banago, Aresoko Elizetxean euskara-ikasleekin egin genuen barnetegi batean. *Basilika* liburua argitaratu berri samarra zuen Itxarok, eta pentsatu genuen arras egokia zela Itxaro gure artera gonbidatzea, Ipar Euskal Herriko emakumezko idazle gaztea izanik. Uste dut orduan nuela lehen aldiz entzun Oragarre herriaren izena, eta Itxarok ere bai, beharbada, Etxaleku eta Areso Nafarroako herrien izenak. Aresokoaz geroztik, Sarako barnetegian, Iruñeko Arturo Campion euskaltegian eta Zaldiko Elkarteko irakurle-taldean, bertzeak bertze, izan genuen Itxaro gure artean. Nafarroaren Egunean ere elkartu izan gara Baigorriin.

«—Erantzuna prestatu beharko dut, Itxaro. Zer izanen duzu hizpide? Pentsatua duzu izenburua? —Bai, mugen inguruan ariko naiz».

Neure baitan, «zer arraio, deabru, esan behar dut horretaz!». Baina badakizue, guziok baditugu obsesioak eta bizipenak eta zer bururatu niri muga-kontuak entzun

orduko eta, Sartaguda eta Ebro ibaia, batetik, eta, bertzetik, nola ez, Nafarroako Euskararen Legeak lurralde barnean ezartzen dizkigun lerroak, Nafarroa Garaia eremuka zatitzen dutenak helduki niri berehala burura.

Sartagudan helduei eta haurrei eskolak ematen aritu nintzenean ikasi nuen Sartagudak lurak bazituela Ebroren bi aldeetan. Ebroz bertze aldera joateko, lurra lantzeraz, trenaz hartzeraz eta, bereziki, bertako produktuak garraiatzeko, La Barka deitzen zuten ontzia erabiltzen zuten Sartagudako jendeak. Ibaia gainezka egin zuten batean, urak handiturik delako La Barka eramane zuten. Herritarrek bertze manera batzuez baliatu behar izan zuten Ebro iragateko. Txalupa tikiak erabiltzen hasi ziren, edo Lodosan barna, joan-etorrian 16 bat kilometro egin behar izaten zuten. Luze gabe, Nafarroako Diputazioak, Sartagudakoek eskaturik, zubia eraiki zuten.

Nafarroako Euskararen Legeak, 1986an, irizpide jakinik gabe, Nafarroa zatitu zuten. Hiztunon eskubideak ukatzeko eta hizkuntza-komunitatea desagiteko egin zituzten eremuen arteko mugak. Euskaraz ez daiteke inon bizi, ez eta eremu euskaldunean ere, Legeak euskara ofiziala dela esanagatik, eremu horretako herritarrek zerbitzu gehienak euskara ofiziala ez den eremuan baitituzte.

Koldo Izagirrek, *Argia* aldizkariaren enkarguz, *Zaldi bat ihes garrezko zelaian* liburua prestatu du, 1869tik 2000rako aldiaren euskal prentsak ekarritako zenbait kronika gogoangarri bilduz. Hautatutakoen artean, Itxaroren bat dago, *Argian* 1968an plazaratu zuena. *Urepelen Xalbadorren hiltzearen 10. urtemuga* izenburupean. Itxarok idatzi du zazpi bertsolari aritu zirela taula gainean (emakume bat tartean, Arantzazu Loidi). Ipar eta Hego Euskal Herrikoak. Batzuen eta bertzeen artean diferentzia nabaritu zuten, batez ere gizartearen ideologia erakusteko orduan. *Fronteraren* eragina zailtzarik gabe. Horri, *fronterari*, luze iraunaraziz, zatiketa betikotzen da, amildegia sortzen bi alderdien artean. Nafarroako Euskararen Legeak 40 urte beteko ditu agudo. Nafarren artean hesi mentalak handitzen ari dira. Ondorioak bistan ditugu gure buruetan; dagoeneko, anitzendako, euskara ez da nafar guziena. Euskaraz bizitzea ezinezkoa.

«Idatzi gabe ezin bizi». Horixe aitortzen dio Itxarok Ana Urkizari *Zortzi unibertso, zortzi idazle* liburuan. Urkizak liburu honetan lehen mailako 8 idazle emakumezko elkarriketatu ditu: Arkotxa, Arrieta, Borda, Landa, Meabe, Mintegi, Oñederra eta Urretabizkaia. Guziak euskaltzainak, bat izan ezik. Euskal literaturan eta Euskaltzaindian gauzak aldatzen ari diren seinale. Eta 2017ko *39 idazle nafar* liburuak, berriz, periferian ere euskal literaturak indarra baduela erakusten digu. Bordaren testua: *Mugalari hotzak*. A-tik Z-ra, *Ablanedotik Zabaletara* 39 idazle, Nafarroa Garaiko zein Beherekoak, denak ageri ez direlarik, gainera. Nafarroako narratibaren bilduma gisa, 2016an, *Relatos navarros* izenburuarekin aurkezturiko liburuari kontrapuntua jarri nahian eginikoa, horretan euskarazko bi idazle bertzerik ez baitzen ageri. Euskara bera da periferia gure herrian. Aingeru Epaltzak dioen bezala, auzoko bizilagunak ere ez daki idazlea naizela. Euskaraz idazteak hori dakar, ikusezinak egiten gaituela. Gure hizkuntza ez dakitenak, eta euskaldun zenbait ere, euskal kulturari eta euskarari bizkar emanik bizi dira.

Itxaro Borda Xarriton, haurtzaroan Oragarren jostatu zen, bere sei senideekin. Han eskolatu zen, eta han hasi idazten. Etxeko hizkuntza euskara bazuen ere, bere lehenengo olerkitxoak frantsesez idatzi zituela dio. Eskolako eta etxeko hizkuntzetan, bi mundutan bizi zen Itxarok galduxeu zuen euskara, hamaika urtetan berreskuratu zuen. Familiako giroa, Lafitteren gramatika, *Haize Garbiako* hiztegiak eta *Herria* aldizkaria lagun omen zituen. Eta ziur naiz, bidea erraztu ziotela aitak auzokoen hizkuntza ikasteko zuen jakin-minak eta amak Parisko Euskal Etxean ikasi eta seme-alabei transmititu zizkien kanta haiek.

Euskal kanta zaharrak eta gaurkoak ere oso maiz aipatzen ditu Itxarok bere liburuetan. *Maitia nun zira, Itsasoa laño dago, Jalgi hadi...* Euskal kantategi ederra osa genezake Itxaroren liburuak irakurriz. Zure gutun batean erran zenidan, *gu* bilakatu zinela Ainaraz erdi zinenean. Eta Ainaraz zure alabari euskal kantak erakutsi zenizkion, amak zuekin egin zuen gisan. «Gaur Ainaraz *Uso xuria errazu* eta *Oi Pello, Pello!* ikasi ditu», zenion gutunetako batean. Puntuka ere aritzen omen zineten ama-alabak, baita Ainaraz kanten aireak ikasi eta haien gainean hitzak asmatzen ere. Horrela, amak bere lan-baldintzak hobetzeko egiten zituen greba

haietan, nonbait, *Internazionalaren* melodia ere buruan hartu zuen neskatoak, eta, hartan gogoko letra ezartzen zuen usu. Euskal kantari eta taldeek musikatu izan dituzte Bordaren eta bertze poeta askoren poesiak. Orain gutxi elkarrekin joan ginen Baluarte Jauregiko aretoan Iruñeko Ganbara Abesbatzak eta Yolanda Campos Berguak eskaini zuten kontzertura. Milia Lasturkoren eresian oinarritutako Itxaroren poemak kantatu zituzten. Ikastoletan eta euskaltegietan ere, ahozkoa lantzeko ezinbestekoak direla eta, gure poeten olerkiak buruz ikasten dira, ez behar hainbat, seguru. Olerkariak pentsa bezate, bada, poesia-liburuak gutxi salduagatik jendeak poemak barneratzen dituela, hala edo horrela.

Postari-lanak Parisa eraman zuen Itxaro eta han ez zuen euskara ttinttik ere entzuten. Ahal guzietan etortzen zen etxera. Euskal Herrian egun batzuk egin, eta berriz Parisa joan behar, orde. «15 egun euskaraz, eta orain euskara kasko zokoan kartzelatu, frantsesa ezpainetan», zenion. Horregatik egoten zen Euskal Herritik etorriko zitzaizkion eskutitzen eta lagun beha. Tamalez, ez zuen nahi adina euskaldun hartzen Frantzian. Biziki eskertu zuen *Maiatz* aldizkariko adiskide Luzien Etchezaharretaren bisita. Haren gida izan zen Parisen gaindi. Inondik ahalean, Euskal Herrira itzuli nahian zebilen, euskaraz aritzeko, eta alaba ikastolan eskolatzeko. Sohütako ikastola eta hura eraikitze harriak nork ez ditu buruan! Maulerat etorri ziren. Eta Parisen zirenean bezala, Oragarrera joaten ziren, maiz, familiartera. Aterpera. Euskarara. Euskaraz bizitzera.

Behin erran zenidan: «Injustiziak salatzen ditinat, ardura ene kalterako, burugogor, ero, bitxi fama bildua dinat». Hori Parisko postetxean. Bere testuekin ere antzeko zerbait ez ote zaio gertatu? Ez ote du bitxi-fama eskuratu? Zirikatzailea da, ironia eta sarkasmoa erabiltzen ditu arrazioetan, mugak gainditzeko errekurtsio gisa. Euskalkiak eta hango eta hemengo hizkerak tartekatzen ditu, hiztunon arteko lokarria eta gehienen hizkera-moldea den euskara batuaz egiten dituen liburu eta zutabeetan. Koloretsuak dira haren narrazioak.

Euskaraz aritzea, euskaraz bizitzea, bertze anitzena bezala, Itxaroren kezka. Hizkera diferenteak dituztela eta, elkarri ez diotela ulertzen aitzakiatzat harturik,

erdaraz ari diren euskaldunei haxe esaten die Joana Garraldak, Amaia Ezpeldoiren Zaraitzuko laguntzaileak: «Ñiñiñi, ñañaña, eta bizkitartean erabiltze eskasez euskara galtzen ari zaigu». Gauden tokian gaudelakoz, ez euskaldunok elkarri ulertzeko gauza ez garelakoz, aritzen gara maiz erdaraz. Ez gara, nonbait, ohartzen bi saihetsetan ditugun hesi gero eta estuagoez. *Eñe* letraren baitan jartzen dutenak beren hizkuntzaren etorkizuna. Alde batean *eñe* letra ordenagailuen teklatueta ez agertzeagatik, amorrazio biziz, mundua txikitu nahi zuen zezen astuna, eta bertze aldean, toki eta pertsonen izen-deituretan *eñe* hizkia inola ere onartu nahi ez zuen oilar harro koleratua. Hor, gu, bien erdian hatsik hartu ezinik. Urruña eta Iruñea.

Euskarari ezartzen zaizkion muga administratiboen, legeen ondorio latzak. Bertze gauza anitzetan bezala, mugak xehatu behar ditugu, Euskal Herria puskatzen dituzten guziak. Erdietsi behar genuke euskararen ofizialtasuna, eta, euskaraz bizi ahal izateko bitartekoak jarri euskararen lurralde guzian. Saiatzen gara Ebro ibaia gurutzatzeko eskola, ikastola, euskaltegi, komunikabide, literatura, kanta eta bertso deitu «txalupak» uretara botatzen; kilometroak egiten ditugu Lodosan barna, ekologiaren izenean «zero kilometro» aldarrikatzen den garai honetan. Bai, horiek denak behar ditugu, baina Sartagudako zubiaren espa eta beharra dugu euskal hiztunok.

Ongi etorri Euskaltzaindira, Itxaro. Amañiren egitekoaz landa, astia izanen duzu Euskaltzaindian aritzeko. Zurekin, Andoni Sagarnak, Miriam Urkiak eta Hiztegiko Lantalde guziak, lehen aski ez eta, zeregina izanen dute zuk ekarriko dituzun hitzen biltzeko. Euskal Herrian barna egin dituzun itzulietan herritarrengandik jaso eta idatzietan izkiriatu dituzun hitzek, paperetan aski erabiliak izan arte, txandaren zain, ilaran egon beharko dute hiztegira jauzi egin aurretik. Literaturari tokia egiten ahaleginduko zarete idazleok Euskaltzaindian. Poesian, Irailekoak, *fronteraren* bi aldetan antolatu duzuen ekimenen antzekoak etorriko zaizkigu zuen eskutik. Gure bileretan-eta, noizbehinka olerkiren bat irakurriko diguzula espero dut... Eta zure ezten probokatzailea ere dastatuko dugula uste dut. Bide polita egin dezazula!

Sagrario Aleman Astitz
2023ko urriaren 28an
Baionan, herriko etxean